

DEMOKRAT
PARTİ
KARŞISINDA
CHP

BİR MUHALEFETİN
ANALİZİ

CEMİL
KOÇAK

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
'DEMOKRASİ'YE GEÇİŞ YILLARI	11
SAN FRANİSİCO KONFERANSI, 'DEMOKRASİ'YE GEÇİŞİMİZİN NEDENİ DEĞİLDİR!.....	13
'46 RÛHU'NUN BÂZİ İZLERİ DE UNUTULMUŞ PARTİLERDEDİR.....	19
NEVZAT TANDOĞAN'I İNTİHARA GÖTÜREN CİNÂYET DÂVÂSİ	30
BİR CİNÂYETİN ANATOMİSİ.....	36
SANDIK DA SÂDECE ODUNDAN İBÂRET DEĞİLDİR!.....	42
CHP'LİLER CHP'Yİ NASIL GÖRÜYORLARDI?	48
'46 SEÇİMİ SONRASINDA CHP'YE AKIL VERENLER.....	52
12 TEMMUZ 1947... YILDÖNÜMÜNÜN HATIRLATTIKLARI.....	56
CHP POLİTİKASINI DEĞİŞTİRİRKEN... "BAZ PEKER VE MESELESİ"	63
1947 KURULTAYINDA... CHP'DE LAİKLİK TARTIŞMASI BAŞLARKEN.....	69
CHP'NİN POLİTİK GÖRSELLİĞİ	76
ESKİ GAZETELER ARASINDA DOLAŞIRKEN GÜNÜMÜZÜ YAKALAMAK... ..	82
CUMHURBAŞKANININ MECLİS AÇIŞ KONUŞMASI MECLİS'TE GÖRÜŞÜLEBİLİR Mİ?.....	87
FEVZİ ÇAKMAK'IN CENÂZE TÖRENİ 31 MART'LA KIYASLANMIŞTI	93
İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ CHP'YE SESLENİYOR!	100
KÜSLÜKLER DE POLİTİKANIN	

AYRILMAZ BİR PARÇASIDIR.....	106
CHP’NİN 1950’DEKİ EKMELEDDİN’İ: ŞEMSETTİN GÜNALAY.....	112
CHP’NİN 1950 SEÇİMİ ÖNCESİNDEKİ BEKLENTİLERİ	118
PEYÂMÎ SAFA 1950’DE CHP’NİN MİLLETVEKİLİ ADAYYDI	124
1950 SEÇİMİ ÖNCESİNDE... CHP ATILIM YAPMAK İSTERKEN	130
CHP’NİN 1950 SEÇİM PROPAGANDASI	134
1950 SEÇİMİNDE CHP’NİN SEÇİM SLOGANLARINI HATIRLAYALIM	139
‘AYDINLAR’ 1950 SEÇİMİNDE KİMİ DESTEKLEMİŞTİ?	145
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ.....	151
DEMOKRAT PARTİ DAHA MUHALEFETTEYKEN BÖLÜNMÜŞTÜ	153
CHP 65 YIL ÖNCE KENDİSİNİ GÖZDEN GEÇİRİRKEN... CHP VE “KUVVETLER AYRILIĞI”	158
‘50 SEÇİMİ SONRASINDA... CHP’NİN MUHALEFETTEKİ İLK GÜNLERİ.....	163
‘50 SEÇİMİ GERİDE KALINCA... CHP ‘DİKTATÖRLÜĞÜ’ KEŞFEDİYOR!	167
BİRİ “DİKTATÖR” MÜ DEDİ?	171
‘50 SEÇİMİNİN ARDINDAN... CHP MUHALEFETE HAZIRLANIYOR.....	178
‘50 SEÇİMİ KAYBEDİLİNCE... CHP ‘PROPAGANDA BÜROSU’NUN ÖNEMİNİ KEŞFEDİYOR!	183
SEÇİM YENİLGİSİ SONRASINDA CHP’DE REFORM ÖNERİSİ I	187
1950 SEÇİM YENİLGİSİNİN ARDINDAN... CHP NASIL KURTULUR? II	193
1950 SEÇİM YENİLGİSİNİN ARDINDAN... CHP’NİN LAİKLİK VE İNKILÂPÇILIK ATILIMI III	198

1950 SEÇİM YENİLGİSİNİN ARDINDAN...	
CHP, ÖRGÜTÜNÜ VE KADROSUNU TARTIŞIYOR IV	203
1954 SEÇİMİ SONRASINDA CHP'NİN YENİLGİ ANALİZİ	208
CHP SEÇİM SONUCUNA	
60 YILDAN BU YANA İTİRÂZ ETMEKTE	213
60 YIL ÖNCESİNDEN BİR FOTOĞRAF KARESİ...	
İZMİR BELEDİYESİ'NİN 1954 SEÇİM BROŞÜRÜ	218
BİR KENTİN SİYÂSÎ KİMLİĞİNİN SERÜVENİ:	
BİR ŞEHİR EFSÂNESİ OLARAK İZMİR	225
TAM 50 YIL ÖNCE...	
1964 AĞUSTOS'UNDA İZMİR'İN BAŞINA GELENLER	232
ESKİ MEKTUPLAR ARASINDA BİR GEZİNTİ	238
İSMET İNÖNÜ'NÜN ÖLÜMÜNÜN ÜZERİNDEN	
40 YIL GEÇMİŞ... ..	245
TÜRK MİLLİYETÇİLER DERNEĞİ'NİN KISA HİKÂYESİ	251
6-7 EYLÜL 1955 KARA BİR LEKEDİR...	
TEMİZLEMEK DE MÜMKÜN DEĞİLDİR... ..	255
DEMOKRAT PARTİ'NİN EYLÜL'Ü	
HEP KARANLIĞI HATIRLATACAK.....	261
60. YILDÖNÜMÜNE DOĞRU...	
6-7 EYLÜL'ÜN HATIRLATTIKLARI.....	267
İNDEKS	273

'DEMOKRASİ'YE
GEÇİŞ YILLARI

SAN FRANİSİSCO KONFERANSI, 'DEMOKRASİ'YE GEÇİŞİMİZİN NEDENİ DEĞİLDİR!

*Demokrat Parti'nin kuruluşunu anlatan pek çok kitapta;
muhakkak San Fransisco Konferansı'ndan söz edilir ve Türkiye'de
demokrasiye bu konferans nedeniyle geçildiği belirtilir. Ama bu, sâdece bir
efsânenen ibârettir.*

İkinci Dünyâ Savaşı'nın son yılına girilmişti. Sonradan Yalta Konferansı olarak bilinecek olan Kırım Konferansı, 1945 yılının Şubat ayında toplandığında, uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme de adım atılmış oldu. Konferansın amacı, savaş sonrasındaki yeni dünyâ düzenini kurmakta zâten... Türkiye için de konferansın özel bir önemi ve anlamı vardı.

Birleşmiş Milletler üyesi olabilmek

Konferansın Türkiye açısından önemi, Mart ayına dek Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmeyen devletlerin Birleşmiş Milletler (BM) üyesi olamayacakları yolunda alınan karardı. Bu iki ülkeye 1 Mart târihine kadar savaş ilân eden devletler, 25 Nisan'da toplanması kararlaştırılan San Fransisco Konferansı'na dâvet edilecekler ve bu konferansta şekillendirilmesi tasarlanan BM'nin kurucu üyesi olabileceklerdi. Bu durumda, Türkiye'nin de, zafer kazanan müttefiklerin; yâni ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin yanında olduğunu göstermesi için artık savaşa katılması gerekiyordu.

Burada dikkat etmemiz gereken nokta; BM'nin bu târihte henüz uluslararası bir örgüt olmayıp, Alman-İtalyan-Japon ittîfâkına karşı savaş katılmış olan ülkelerin birleşik cephesini ifâde etmesidir.

Hatırlanmalıdır ki, 1 Ocak 1942 târihinde, Mihver devletleri olarak tanımlanan bu ittifâka karşı savaş ilân etmiş olan ülkeler, kendilerini BM olarak tanımlamışlardı. Bu aşamada BM, Mihver devletlerine karşı savaş ilân etmiş olan ülkelerin tümüne birden verilen sıfattı.

Demokrasiye geçişin nedeni

Türkiye’de kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan rejim değişikliğiyle ilgili olarak, hemen o sırada ortaya konulan ve daha sonraki yıllarda da yinelenen bâzı görüş ve iddiâları da bu vesileyle tartışmak yerinde olacaktır. Bilindiği gibi, dış etkenler ve(ya) dış baskılar, Türkiye’de 1945 yılında gerçekleşecek olan rejim değişikliğinin nedenlerinden biri olarak gösterilir ve bu görüşü temellendirmek için de, önemli bir argüman olarak, Yalta Konferansı kararları temelinde, San Fransisco Konferansı’na katılabilmek ve dolayısıyla da BM’nin kurucu üyesi olabilmek için, Türkiye’nin bir rejim değişikliği dışında bir başka şansının bulunmadığı belirtilir. Gerçekten böyle mi olmuştur acaba?

Yanıtını vermeye çalışayım; üstelik bu argümanın kendisinden hareketle... Bu aşamada, açıkça görüldüğü gibi, BM’nin kurucu üyesi olabilmek için, San Fransisco Konferansı’na katılabilmenin yegâne koşulu, Mihver devletleri olan Almanya ve Japonya’ya en geç 1 Mart târihine kadar savaş ilân etmekten ibaretti. Ankara da bu koşulu yerine getirmek için harekete geçecektir.

San Fransisco’ya dâvet edilenler

Türkiye de nihâyet 23 Şubat’ta savaş ilân etti. 6 Mart’ta da konferansa katılım için dâvet aldı. Prosedür tamamlanmıştı. Şimdi gelelim, Türkiye dışında konferansa katılan devletleri yakından tanımaya... Bu ülkeler; Arjantin, Avustralya, Belçika, Bolivya, Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Panama, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Haiti, Honduras, İran, Irak, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Mek-

sika, Suriye Arap Cumhuriyeti, Paraguay, Peru, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği, Filipinler, Polonya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela ve Yugoslavya, Nikaragua, Avusturya, Hindistan, Brezilya idi. Eğer BM üyesi olmak üzere San Fransisco Konferansı'na katılmak için tek-partili rejimden çıkmak gerekiyorsa; bunu ilk yapması gereken ülke, herhâlde Türkiye değildi! Stalin'in ülkesinin BM kurucusu olduğu bir dünyâda, kriter, aslâ demokrasi değildi!

Asıl kritik nokta...

Bu listeden de hemen fark edileceği gibi, San Fransisco Konferansı'na katılan ülkelerin rejimleri, bir tasnife tâbi tutulmamıştı. Adı geçen pek çok ülkenin rejimi, Türkiye'ninkiyle benzerdi. Ancak hiçbir ülkeden rejim değişikliği talep edilmemişti. En azından o aşamada... Mihver devletlerine savaş ilân etmek yeterli görülmüştü. Yâni, tek-partili rejimlere sâhip devletler de BM'nin kurucu üyesi olabileceklerdi. Rejim sorunu bir ön koşul değildi.

Savaş sonunda Berlin

Zâten eğer aksine bir talepte bulunulmuş olsaydı, Türkiye gibi pek çok ülkenin daha bu aşamada rejimlerini gözden geçirmeleri gerekirdi. Sovyetler Birliği gibi, birçok ülke için de bu zâten imkânsızdı. Dolayısıyla, bir rejim değişikliği talebi, müttefiklerin cephesini daraltmaktan öteye bir işlev göremezdi.

Sonuçta, rejimleri ne olursa olsun devletler, tek-partili rejimler de, BM'nin kurucu üyesi olabilme şansına sâhiptiler. Yalta Konferansı'nın ve 1 Ocak 1942 târihli BM Beyannâmesi'nin resmî belgelerinde, ülkelerin rejimlerine yönelik herhangi bir talep ya da koşul bulunmuyordu.

Gerekçe bulunduğunda...

Elbette BM Anlaşması'na imzâ atılması, iç politikada serbestlik isteyenlerin elini güçlendirmişti ve bundan ayrıca yararlanmak imkân da vardı. Yine de önceleri bu konuya bir miktar ihtiyatla yaklaşıldı; meselâ, Ahmet Emin Yalman, daha 20 Nisan 1945 târihinde *Vatan* gazetesinde kaleme aldığı uzun bir yazı dizisinde; rejimde meydana gelmesi beklenen muhtemel gelişmelerin, daha bu sırada dahi iddiâ edildiği gibi, dış kaynaklı olduğu yolundaki görüşleri reddediyordu. Yalman şöyle yazmıştı:

“Memleketimizin San Fransisco Konferansı'nda hürriyeti isteyenlerin ve kabul edenlerin tarafında yer alacağı[ndan] şüphe edilemez.

Fakat hürriyet mefhumunun sözde kalmamasına, geniş bir ruhla

tatbik edilmesine ihtiyaç vardır. [Fakat] başka milletler buna lüzum gösterdikleri için değil, kendimiz buna inandığımız ve hürriyetten vazgeçmeye hiçbirimiz hiçbir zaman râzı olmadığımız için...”

Basında İkinci Dünya Savaşı'nın Sonu

Konferans ve demokrasi arasında kurulan ilişki

Bu ilişki, daha o zaman basında da kurulmuştu bile... 17 Mayıs'ta *Vatan* gazetesinde son derece ilginç ve önemli bir haber göze çarpıyordu: Dışişleri Bakanı Hasan Saka, ABD'de, San Fransisco Konferansı sırasında, Fransız *Reuters* haber ajansına yaptığı bir açıklamada şöyle demişti:

“Cumhuriyet rejimi, siyâsî bir müessese olmak sıfatı ile modern demokrasinin yolu üzerinde azimle gelişmektedir. Anayasamız, en ileri demokratik anayasalar ile mukâyese edilebilir ve başkalarını da çok geride bırakır. (...) Her demokrat tezâhürü, harpten sonra Türkiye'de de gelişecektir.”

San Fransisco Konferansı'nda Türk heyeti içinde yer alan Nihat Erim ve Feridun Cemâl Erkin de yıllar sonra, bu görüşmeler sırasında, Türkiye'de demokratik bir yönetim kurulacağına ilişkin olarak bâzı açıklamalarda bulunmaları için, bizzat İnönü'den tâlimat aldıklarını açıklayacaklardır.

DP'nin müstakbel kurucularından Adnan Menderes yine bu sırada TBMM'de, rejimin zaaflarını ilk kez dile getirmeye cesâret ederken; tesâdüfen aynı gün, yurtdışındaki Dışişleri Bakanı Hasan Saka da rejimde “demokrat” bir gelişme olacağını yabancı basına ve kamuoyuna duyuruyordu. Menderes'in bu açıklamadan haberi var mıydı, bilmiyoruz. Fakat San Fransisco Konferansı'ndaki resmî ya da gayri resmî açıklamalar da göz önüne alınırsa, bu sırada Batı dünyâsına bir açılımda bulunulduğu kesindir. Menderes, muhtemelen Ankara'nın San Fransisco'daki resmî ya da gayri resmî açıklamalarından habersizdi.

Sabiha Sertel, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın söz konusu demecini, *Vatan* gazetesinde yayımlandığının hemen ertesi günü, 18 Mayıs'ta şöyle yorumluyordu:

“Türk Esas Teşkilât Kânunu [1924 Anayasası], demokratik prensipleri ihtivâ eden, ileri bir kânundur. Bütün dünyâ milletlerine ve fertlerine vaat edilen geniş demokratik hakları vermek zamânı

gelmiştir. (...) [ABD Başkanı] Roosevelt'in dünyâya vaat ettiği, San Fransisco Konferansı'nda milletlerarası anayasaya geçeceği söylenen dört hürriyetin, Türk vatandaşlarına da teşmili... (...)

[Türkiye], milletlerarası manzûmeden ayrı, Merih'te yaşayan, mücerret bir devlet değildir. Dünyânın daha iyi bir demokrasiye, daha geniş halk hâkimiyetine geçtiği bir devirde, Türkiye'de de her nevi neşir, teşkilâtlanma, ihtiyaçtan ve korkudan kurtulma hürriyetlerinin tatbik edileceği geniş bir saha vardır. (...) Dışişleri Bakanı [Hasan Saka]'nın San Fransisco'dan gönderdiği bu müjdeyi, Türk demokrasisinin daha ileri bir safhaya geçişinin ilk işâreti [olarak] telâkki edebiliriz."

İşte; ilerideki yıllarda konferans ile demokrasi arasında kurulacak olan bağlantının ilk örgüleri, daha bu sırada atılmaya başlanmıştı bile... Bu politik bir argümandı; fakat târihsel akış içinde kesinlikle doğru değildi.

Amerikan ve Sovyet askerleri savaşın sonunu ve zaferi kutluyorlar

'46 RÛHU'NUN BÂZİ İZLERİ DE UNUTULMUŞ PARTİLERDEDİR

1945-1950 döneminde yirmiden fazla siyâsî parti kuruldu. Bugün artık bu partilerin pek çoğunun isimlerini dahi hatırlamıyoruz. Ama bunda da haksız sayılmayız, çünkü siyâsî hayatta hiçbir iz bırakmadan kaybolup gittiler. Bununla birlikte, bu partilerin program ve tüzüklerini incelemenin, dönemin siyâsî atmosferini daha yakından tanımak ve "46 rûhu"nu anlamak bakımından yararlı olabileceğini düşünüyorum.

Partilerin kuruluş üslûbu

O dönemde parti kurmanın (daha doğrusu kurabilmenin) önemli bir koşulu, iktidâra partinin niyetleri konusunda teminat vermektir. Bunu pek çok parti yaptı. Örneğin, *Sosyal Adâlet Partisi*, 28 Şubat 1946'da "İstanbul Vilâyeti Yüksek Makâmına" verdiği dilekçede, bu teminâtı şöyle ifâde ediyordu:

"İdeolojimiz[in] arzumuz hilâfına anlaşılmasını temin maksadıyla, bir de gâye ve prensip izâhı ilâve ettik. Şahsî hiçbir menfaat beklemezsiniz ve kötü niyeti olanların içimizde barınmamasını temin edecek kadar mazbut olarak kurduğumuz..."

Liberal Demokrat Partisi de benzeri bir teminâtı, 1946 yılının Mart ayında, şöyle dile getirmeye çalışıyordu:

"Partimizin (...) dünyânın bugünkü anormal devresi geçip sülh devresi avdet edinceye kadar (umdelerimiz bâki kalmak şartıyla), C[umhuriyet] H[alk] Partisi ile elbirliği yapmaya âmâde bulunduğunu, binâenaleyh partimizin bir an evvel faaliyete geçebilmesi için

İçişleri Bakanlığı nezdinde tavassutta bulunularak ruhsatnâmesinin verilmesi husûsunun teminini...”

1946 yılının Nisan ayında kurulan *Çiftçi Köylü Partisi* de “iktidar partisi ile de düşüncemizde, görüşümüzde, gâyemizde hemen bir ayrılığımız yoktur” demektedir.

Ethem Rûhi Balkan tarafından 7 Eylül 1945’te kurulan *İşçi ve Çiftçi Partisi* de iyi niyetini şu ifâdelerle anlatmak çabasındaydı:

“Memleketimizin ve hattâ bugünkü hükûmetlerin yardımına muhtâc olduğu fırkalar ve fırka hayâtı, edebiyâta, hayallere ve nihâyet hükûmete karşı muhalefet olsun da ne olursa olsun, biz de bir külâh kapalım gibi, gizli emellere dayanan bir efsânevî işler değildir (...) Evvelâ şunu söyleyelim ki, başlarında akıllı uslu, gemisinin kaptanı olacak, milletlerin burnunu kanatmadan, milleti sâhil-i selâmete götürecek bir baş lâzımdır. Allah, onu bize vermiştir, işte İsmet İnönü... Tam mânasiyle bir İngiliz gentlemen’den farkı olmayan bu insan, bu kadar işçilere, çiftçilere ve bütün millete yardım elini uzatmış, bu vatanda daha müstesnâ şahıs görmedim. Eğer Almanların Hitler gibi bir deli yerine başlarında bir İsmet İnönü bulunsaydı, bu felâkete dûçar olmazlardı. Her türlü kayd-ı riyâdan âri olarak bu benim mutlak kanaatimdir (...) Şunu demek isterim ki, başımızdaki Millî Şef, bizim için Allahın bir nimetidir. Onun hüsnüniyetine lâıyk hareketler ve işlerde bulunmalıyız.”

Ebedî muhalefet:

İktidârı istemeyen muhalefet olur mu?

Çiftçi Köylü Partisi, muhalefet partilerinin iktidâra geçmek istememelerini şöyle değerlendiriyordu:

“Bir memleket halkının nüfûsu umûmîsinin meslekleri icâbı, yaradılışları itibâriyle, rûhî durumlarına göre, bugün bu insanlar dahilî işlerde ve hattâ hâricî mesâide de bir ayrılık yaparak, tâkip ettikleri yola ve kanaatlerine göre, memleket hesabına hizmet etmek için muhtelif partiler ortaya çıkararak çalışmaktadırlar. Hüsnüniyetle, fakat bir ayrılık olarak meydana gelen bu teşekküllerden bâzılarında, partiler içinde, müessisler arasında bir husûsî maksat

tâkip edilerek, iktidar mevkiini ele almak gâyesi belirtildiği de vâki olmaktadır (...)

Çiftçi Köylü Partisi de, kendisi ile alâkalı halkımızın daha hazırlanmamış, tamâmen olgunlaşmamış olduğunu müdrük olup, iktidar mevkiini istediği gibi idâreye muvaffak olamayacağını takdir etmiş bulunduğundan, çokluğun kalkınmasını, zirâî durumun ıslâhını, ihtiyâcımızın teminini, memleketin yapım almasını, teşkilâtının esâsına istinatla, memleketi, idâreyi yürüten iktidar partisinden çokluğuna güvenerek talep etmeye, yaptırmaya azmederek işe atılmıştır. İktidar partisi[nin] de, çokluğumuz itibarıyla, teşkilâtımızın ne varlığı bulunduğunu ve taleplerimiz[in] memleketin menfaatine, kalkınmasına ve iktidar partisinin tâkip ettiği işlerle alâkalı olduğunu görerek, dileklerimizi kabûl edeceğine hiç şüphemiz yoktur.”

Yalnız Vatan İçin Partisi de “seçimlerin neticesinde, partilerden yurt için hayırlı gördüğü parti lehine reylerini koalize ederek, o partiyi destekle”yecekti.

Değişmez Genel Başkanlık sistemi

CHP'nin Değişmez Genel Başkanlık müessesesini henüz kaldırmadığı sırada kurulan bir muhalefet partisi de benzer bir hüküm kendi tüzüğüne almış görünüyor: “Genel Başkan, partinin değişmez lideridir.” Partinin adı da (şaka gibi gelecek ama) *Liberal Demokrat Partisi*'dir.

Bu örneğin tek olduğu da söylenemez; 1948 yılında kurulan *Türkiye Yükselme Partisi*'nin tüzüğünde de benzer bir hüküm yer almıştır (hem de iktidar partisinin Değişmez Genel Başkanlık müessesesini kaldırmasından iki sene sonra!): “Partinin Değişmez Başkanı Ali Rızâ Gizdeşir'dir.”

Sınıf, parti ve sosyalizm:

Toz pembe renkli bir sınıf partisi

Bu dönemde kurulan sol partiler dışında sâdece *Sosyal Adâlet Partisi* sosyalizmin sözünü ediyordu. Parti, sınıf ve sınıf çıkarlarını temsil eden bir siyâsî anlayışa sâhipti:

“Her parti, bütün hâlinde olan bir milletin muayyen içtimâî zümrelerinden biri veyâ birkaçının hak ve menfaatlerini korumak gâyesiyle teşekkül eder. Bunun için istinâd ettiği sınıfın veyâhut tâkip ettiği felsefî doktrinin adını alır (...) Sınıf kavgasına taraftar değiliz. İnsanların anadan, maddî ve mânevî bünye bakımından eşit doğmadıkları hakikat iken, sınıfların mevcûdiyetini de inkâr etmek mümkün değildir. Ve cemiyetler sınıfsız olamazlar. Bu itibarla partimizin siyâsî rengi, toz pembe olup, kırmızı veyâ kızıl değildir.”

Anayasa meseleleri

Bu dönemde kurulan hemen bütün partilerin programlarında yer alan ortak nokta, anayasada mevcut temel hak ve özgürlüklerin uygulamada da geçerli kılınması yönündeydi. Anayasaya aykırı yasaların yürürlükten kaldırılması, yine hemen bütün partilerin ortak talebidir.

Bâzı pârtiler Cumhurbaşkanının Meclisçe seçilmesini önerirken, bâzıları da halk tarafından seçilmesini uygun görüyorlardı. Cumhurbaşkanının yeniden seçilmemesi de genel eğilim halindeydi. Buna karşılık, Amerikan tipi Başkanlık sistemi uygulamasına taraftâr olan partiler de vardı. Hattâ *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi*, Başbakanlık ile Cumhurbaşkanlığının tek bir makamda birleştirilmesini amaçlamıştı.

Tek dereceli ve gizli seçim, temel ilke hâlinde tüm parti programlarında yer tutuyordu. Yargının bağımsızlığı ilkesinin sık sık yinelenmesi de adlî mekanizmaların iktidârın etki ve denetiminden çıkması gerektiğine işâret eden siyâsî parti programlarında yer alan önemli bir başka konuydu.

Bu dönemde hemen hiç tartışılmayan bir başka önemli kuruma ise sâdece *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi* ile *Müstakiller Birliği* adını taşıyan siyâsî kuruluşun programında değiniliyordu: Anayasa Mahkemesi... Buna mukâbil, bir ikinci meclis (Âyan Meclisi) düşüncesine bâzı parti programlarında rastlamak da mümkündü.

Polise dâir

Bâzı partilerin polis/jandarma baskısının kaldırılması yönündeki talepleri ise 1946 yılında kurulmuş olan *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi*'nin tüzüğünde uzun ve ayrıntılı biçimde şöyle dile getirilmişti:

“Nüfus cüzdanlarını üzerinde bulundurmayan (çoğunluğumuz gibi) kılıksız, fakat sâbıkasız vatandaşların taşra karakollarında, hattâ adli bürolarda yürekler acısı zulüm gördüğü herkesçe malûmdur. Vapurda, trende, taşra yollarında jandarma erleri herhangi bir vatandaşı sırf şüphe gibi boş bir mesnede dayanarak hırpalayabiliyorlar. Sokak ortasında bir bekçinin bile, Allah yarattı demeden, vatandaşa sille küfür girişmesi olağan işlerimizdendir. Nüfus cüzdansız dolaşan bir bedbaht ele düşerse, ikâmetgâhından adli, askerî, idârî bir ilişkisi olup olmadığı bildirilinceye kadar nezarethânelerde haftalarca süründürülüyor. Servet ve ihtişamın gizlediği birinci mevki veyâ kamaralarda dosyalar dolusu yazı yazan münevverlerden câsusluk şüphe edilmiyor da, gemi ambarlarında, üçüncü mevkilerde kitap okuyan, yazı yazan, siyâsetten konuşanları akıllı jandarmalarımız, câsus diye karakollara götürüyorlar (...) Halk tabakalarının toplu bulunduğu yerlerde millî emniyete bağlı sivil polislerin bâzı ahvâlde halka dehşet saldığını görüyoruz.”

Dış politika

Bekleneceği gibi, dış politikada muhalefet partilerinin iktidar partisinininkinden farklı bir anlayışları yoktu. Ama 1947 yılında kurulan *Türk Muhafazakâr Partisi*, dış politika alanında farklı bir görüşe sahipti:

“Biz, Türk-Arap Birliği'ne taraftârız. Bu federasyonda birleşmiş memleketleri temsil etmek üzere müşterek bir meclis kurulacaktır. Bu meclis, federal devletlerin diğer dünyâ milletleriyle iktisâdî ve siyâsî ve mâlî müşterek münâsebetlerinin uzun bir istikbâl için ekonomik, kültürel ve teknik bir şekil alması için icâb eden esasları tanzim edecektir.”

Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi, her ne kadar NATO'ya girilmesini, "Büyük Amerika devletiyle askerî, siyâsî, iktisâdî ittifâka dayanan geniş bir işbirliği" yapılmasını talep etmekteyse de aynı zamanda şöyle bir öneride de bulunuyordu:

"Parti, (...) Türkiye'nin dâhil olduğu bir Balkanlar Birliği'nin vücûd bulmasını, dünyâ barışı için elzem sayar. Pakistan dâhil, Orta Doğu ve Doğu İslâm devletleri arasında yer yer dostluk ve ittifaklar yapılarak, Türkiye'nin de dâhil olduğu bir Müslüman Devletleri Birliği Paktı kurulmasının, bu milletlerin yüksek menfaatlerine uygun olacağına ve demokrasinin emniyeti ve müdâfaası bakımından böyle bir blokun lüzumlu olduğuna inanıyoruz."

İktisâdî ve mâlî mevzular

Bütün siyâsî partiler arasında (buna iktidar partisi de dâhildi) iktisâdî sıkıntıların uygulanagelmekte olan müdahaleci / devletçi anlayıştan kaynaklandığı yolunda genel bir anlayış vardı. Dolayısıyla tüm parti programlarında, devletçi / tekelci uygulamaların eleştirildiğini ve devlete âid işletme ve müesseselerin özel girişime devredilmesinin, özel girişimin de daha ziyâde himâye edilmesinin talep edildiğini okumak şaşırtıcı değildir. Yabancı sermâyenin teşviki ile dış borç alınması husûsuna da bâzı parti programlarında yer verilmişti. Vergilerin ağırlığı ve bir vergi reformu yapılması gereği, partiler arasında yine ittifakla kabûl edilmiş bir başka konuydu.

Bürokrasinin hafifletilmesi ve memur zümresinin sayıca azaltılırken, kalite yönünden yükseltilmesi, memur tahakkümünün sona erdirilmesi ortak bir talepti.

Çalışma hayâtı

Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi, grev hakkını tanıyacağını programına almıştı (30 Eylül 1949). 1947'de kurulan *Türk Muhafazakâr Partisi* de sendikalar kurulmasını talep ediyor, diğer taraftan da grev ve lokavt hakkını tanıyacağını ilân ediyordu. *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi*, *Yalnız Vatan İçin Partisi* ve *Türk Sosyal Demokrat Partisi* de sendikal özgürlüklere taraftardı. Sosyal gü-

venliğin genişletilmesi, işsizlikle mücadele ve iş mahkemelerinin kurulması, parti programlarında rastgelenin diğer konulardı.

İrkçılık

Sosyal Adâlet Partisi:

“Ancak millî müdâfaamız yalnız Türk ırkından olanlara bırakılır (soyunda yabancı kan bulunanlar hâriç)...”

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi:

“Ergenekon, Kore Yarımadası’ndan Tuna yalılarına kadar uzayan sonsuz bir ülkede yaşayan öz kardeşlerini elbette inkâr edemez. (...) Ergenekon (...). Rusya’da makina gibi yaşattırılarak, Ruslaştırılmaya zorlanan milyonlarca Türk varlığının âkîbetinden, zafer ortaklığının hatırı için bahsedilmediğini, medenî bir cesâret ile, Birleşmiş Milletler ve hür insanlar nâmına teessüfü de insânî bir vazife bilmektedir (...) Ergenekon, (...) Türk köylüsünü faşist ve kör bir milliyetçilik ile, gücü yetmez boş emeller peşinde sınırlara koşturup, büyük komşumuz Rusya’ya karşı Tûrancılık yaparak, onları bel kemiğinden kopartmak heyûlâsı ile gocundurup kırdırmayı da cinâyetlerin en hâyâsız sayacak kadar hakikatin âşığıdır. 16 Ağustos 1944’te devlete bu bakımdan da imtihan veren Ergenekon müteşebbisi, faşist Tûrancılık şâibesi ile de lekelenmiş değildir.”

Ordu ve askerlik

Nüfûsunun önemli bir kısmını uzun yıllardan beri -ilân edil-memiş seferberlik nedeni ile- silâh altında bulunduran bir ülkede, yeni kurulmakta olan bâzı partilerin askerlik süresinin kısaltılması talebini öne almaları anlaşılabilir bir husustur. Ayrıca, daha az sayıda, ama teknik bakımdan gelişmiş bir ordu talebi de vardı. Hattâ askerlerin ekonomik değeri olan alanlarda çalıştırılması da isteniyordu.

Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi, “asker ve sivil arasında hukuk bakımından sınıf ve imtiyaz farkı”nın kaldırılmasını ve

“irtikâp ve irtişâ suçlarından dolayı er, subay ve askerî erkân”ın “dahi sivil mahkemelerde” muhakeme edilmesini istiyordu.

Kadın hakları

Çiftçi ve Köylü Partisi:

“Çiftçi Partisi, Türk kadını bu kutsî ve kıymetli vazifesi yolunda vatânî işbaşında, hayâtımıza saadet tadını veren Türk yuvası reisliğinde, memlekete hayat verici, meskeninin idâresi başında bulunmasını görmek ister. Partimiz, bu sebeple de, Türk kadınının tahsil almasına ve bilgi edinmesine memnûniyetle ve bunu bir vazife bilerek taraftardır. Zirâ bir bayan bunu elde edince, hakikî bir Türk anası olur ve onun yetiştirdiği nesil, memlekete hizmet edebilir (...)

Bir Türk anasının başka işte çalışmasına partimizin muvafakati yoktur. Çünkü, o zaman Türk kadınından beklediğimiz varlık, ümit ettiğimiz hizmetler meydana gelmez; bununla beraber, memleketin aldığı durum ve bunun üzerinden yirmi sene geçmiş bulunduğundan, bir bayan, hükûmet işinde yalnız daktilo, ebe, hastabakıcı, hastahâne, doğumevi müdüresi, kadın doktoru, kadın dişçisi, muallim, yeni açılacak ana mekteplerinden mezun olarak da ana muallim olmasını, vaziyet itibariyle kabûl etmektedir.

Buna mukâbil, mukaddes vazifelerinden ayrıldıkları için, kısmen olsun bunu telâfi edebilmek üzere hükûmette çalışacak bir bayan, devlet, millet işine girince, bir sene sonra herhâlde izdivâç etmek mecbûriyeti olmasını istemektedir. Ondandır da vazifesine devâm etmesine zevcinin muvafakatnâme vermesi lâzımdır.”

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi:

“Devlet dâirelerinde yüksek kültürlü bayanlarımızdan gayri hiçbir kadın kullanılmayacaktır. Kızlarımızın iyi anneler olmalarına çalışacağız. (...) Devlet hizmetinde serbest meslek erbâbından gayri kadın memur kullanmayacağız. Erkeğe nispeten bâzı hususlarda daha az metin yaratılan kadınlığın yargıç ve devlet sırlarını bilir siyâsî olmalarına aslâ râzı değiliz. (...) Kızlarımızın iyi anneler olarak yetiştirilmeleri, Ergenekon’un tahakkuk dâvâlarındandır.”

İslâm Koruma Partisi:

“Partice, kadın, erkek her bakımdan müsâvidir. Ancak, dinî ve millî ahlâkla iyi bir ana kucağında yetişecek çocuktan dolayı, kadınlar saygı ve himâyeye muhtaçtır.”

Bunlara karşılık, kadın haklarını savunan partiler de yok de-
ğildi...

Türkiye Yükseltme Partisi:

“Memleketimizin birçok yerlerindeki bayanlarımızın hürriyetleri henüz verilmemiştir. Yaşadığımız demokrasi devrinde bu hakların ele alınması vazifemiz başındadır. Kemâlist felsefesinin en büyük bir nüvesidir.”

Dine dâir: İslâm himâye edilecek; ama hûrâfelerden de temizlenecek...

Sosyal Adâlet Partisi:

“Yurttaşların istedikleri dine intisâp etmeleri, diledikleri mezhebe girmeleri serbesttir. Yalnız yurdumuzda yaşayan insanların pek çoğu Müslümandırlar. Biz de bu zümreden olduğumuzdan ve dinler içinde zamânımıza uyması, ilim ve felsefe bakımından çok tekemmül etmiş bulunması bakımından, İslâmlık himâyeye edilecek, revaç bulmasına, hurâfelerden temizlenmesine çalışılacaktır. Zirâ insanlar için dinin lüzum ve ehemmiyetine kâni bulunuyoruz.”

Artıma Koruma Partisi:

“Din hürriyetini insanlığın mukaddes hakkı ve gidiş yolu (...) olarak kabûl eylediğimizi açıklıyoruz (...) Dini insan rûhunun eğitiminde iyi bir vâsıta sayan partimiz, beşer rûhunu inhitâta götüren tarikatlara intisâben zümreleşme gibi eklemelerden yayı-larak, insan çabasının, insanlığın kalkınması için daha iyi, ileri ve daha yükselişe yöneltilmesine ve iyilik duygularını devâmlı sûrette uyanık tutarak, nefsin sûflî isteklerini kırmaya yönelik törenlerini sevgi ve saygı ile karşılar.”

(Bayrağı yeşil renkte olan) *İslâm Koruma Partisi*:

“İslâm Koruma Partisi, her türlü siyâset ve siyâsî partilerden uzak olarak, sırf İslâmların medeniyeti, tesânüdü, menfaati, birbirine sevgi, yardımı ve birliği yolunda, Türkiye Cumhuriyeti Cemiyetler Kânunu’na göre kurulmuş bir koruma partisidir.”

Öz Demokratlar Partisi:

“Cemiyet hayâtının düzenlenmesinde dini büyük âmillerden biri sayan partimiz, ilkokullarda din derslerinin okutulmasını, imam hatip mekteplerinin ihyâsını, din âlimleri yetiştirecek üniversite şübelerinin açılmasını zarûrî görürüz.”

Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi:

“Münevver dindarlığa taraftârız. Ancak din işlerini hükûmet işlerine karıştırmayız. Makbûl ve müstahsen olan Türk ve Müslüman ananelerine sâdık kalacağız (...) Tefekkür ve ibâdet hürriyetine taraftârız (...) Din kitapları ilim dersi olarak ilâhiyat fakültelerinde okunur. Âile içinde ve ilk ve orta okullarda fazilet ve ahlâk adı ile öğrencilerin rûhunda kutsî ve mânevî duygular aşılmalıdır (...) Parti, muhtelif din ve mezheplere mensup cemaatlerin dinî maksatla teşkilâtlanmasına, Cemiyetler Kânunu’na göre dernekler kurmasına taraftardır. Ve dinî vakıfların bu nevî teşkilâta devredilmesini kabûl eder. Bu nevî teşekküllerin siyâsetle iştiğâline aslâ cevaz verilmemelidir.”

Diğer konular

Artma Koruma Partisi ile *Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi*, üniversite özerkliğini talep ediyordu. Diğer taraftan, sâdece *Liberal Demokrat Partisi* programında, Köy Enstitüleri “hayırlı” bir gelişme olarak geçiyordu.

1940 yılında Millî Korunma Kânunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra kirâlar dondurulmuştu. Bu önlem, hızla yükselen enflasyon karşısında, dar gelirli kirâcıların korunmasına yönelikti. Enflasyon ile ilgili resmî istatistiklerde kirâlara yer verilmiyordu. Ev sâhipleri

kirâları arttırmanın yollarını bulmaya çalışıyorlardı. Hava parası, bu yollardan sâdece biriydi. Dönemin basın organlarında ev sâhiplerinin türlü yollardan kirâları arttırmaya teşebbüs etmelerini kınayan ve kirâcuların zor duruma düştüklerinden söz eden çok sayıda haber, yorum ve yazı çıkıyordu.

Mahkemelerin iş yükü, ev sâhibi-kirâcı dâvâları nedeni ile bir hayli artmıştı. Zaman zaman insafsız ev sâhipleri basında teşhir ediliyordu; hattâ teşhir edilenler arasında, kirâsını gayri kânûnî yollarla arttırmak isteyen ve bu nedenle de Millî Korunma Kânunu gereğince hakkında dâva açılan ve mahkûm olan bir hukuk profesörüne dahi rastlamak mümkündü.

Ancak, bu görüntünün gerçeğin sâdece bir yönü olduğu anlaşılıyor. 1949 yılında kurulan *Toprak Emlâk ve Serbest Teşebbüs Partisi*'nin temel amacı, ev sâhiplerinin mağduriyetine bir son verilmesini sağlamaktı. Ev sâhiplerine göre, her şeyin fiyatı artarken, kirâların dondurulması adâletsiz bir uygulamaydı.

Dönemin sosyal hayâtını tanımak bakımından (son olarak) dikkatimizi çeken bir husus da bütün partilerin programlarında yer alan bir başka ortak noktadır: Dilencilikle mücâdele edilmesi...